

בית מאיר וצינה דיזנגוף
בראשית ימי "אחוזת בית"
(ארכיון התמונות יד בן צבי)

הבית שבו נולדה המדינה

מביתו של ראש העיר
למוזיאון העצמאות

יעקב ינון

בדפי ההיסטוריה רשומות 66 משפחות כמייסדות שכונת "אחוזת בית", שממנה צמחה לימים תל אביב, ואולם אין ספק שהבולט מכולם היה מאיר דיזנגוף. הבית הנושא עליו את המטען ההיסטורי הנכבד ביותר הוא ביתם הפרטי של דיזנגוף ורעייתו, צינה, הניצב עד היום בשדרות רוטשילד 16 בתל אביב: בבית זה נוסד ושכן מוזיאון תל אביב ובו נולדה מדינת ישראל.

ממזגה להנהגה, מבית לעיר

מאיר דיזנגוף, מהנדס כימיה צעיר, הגיע לארץ ישראל מפרוץ ב-1892, לאחר שהתמנה בידי הברון רוטשילד להקים בחוף סנטורה (כיום קיבוץ נחשולים) את ה"מזגה", לייצור בקבוקי זכוכית לתוצרת היקבים העבריים. באותם ימים נשא דיזנגוף לאישה את צינה-חיה לבית ברנר, חברתו מנוער. בעת שהותם בסנטורה הרתה צינה, אך חלתה בקדחת. בני הזוג נסעו לצרפת ושם נולדה בתם היחידה שולמית, שנפטרה כעבור חודשיים.

יעקב ינון הוא מרצה ומדריך בנושאי ארץ ישראל ותולדות ההתיישבות, ומחבר הספר "סביב כיכר השעון" בהוצאת יד בן צבי. בין נושאי התמחותו תולדות יפו ותל אביב.

מאיר דיזנגוף מימין
לבני הזוג איינשטיין,
שזכו באזרחות כבוד
של תל אביב (1923)

וחובב אמנות, את עו"ד מנחם דונקלבלום ואת הצייר רואבן רובין, והודיע להם על כוונתו להקים את מוזיאון תל אביב, בביתו שלו! לימים סיפר רובין:

אמרתי לו שיש צורך במקום מיוחד לכך. והשיב: "הנה, הבית הזה, הבית שלי. נקים כאן את המוזיאון". אמרתי לו שאי אפשר שישן ויאכל במוזיאון. השיב דיזנגוף שהוא מפנה את הדירה. אמר שיעבור לגור בחדר על הגג. וכך עשה. כאשר נתפנתה הדירה ניגשתי לשפצה, לתקנה ולהתאימה איך-שהוא לתפקיד של מוזיאון. ב-1982 כבר הצגתי במוזיאון החדש של תל אביב את תערוכת תמונותי.

בין אנשי הרוח שדיזנגוף נועץ בהם היה גם ביאליק, שהתמנה לנשיא הכבוד של הוועד הזמני להקמת המוזיאון. דיזנגוף נסע לפרו והזמין את מרק שאגאל לתל אביב. מששאל שאגאל: "היש לך כבר יסוד-מה למוזיאון הזה?", ענה דיזנגוף: "משהו יש, אבל במשך הזמן יהיו עוד. אצלנו כשמתחילים אין יודעים אף פעם במה יגמר הדבר. כך נוצרים המפעלים הגדולים. מתחילים ואם יש מרץ ורצון אמיתי, העניינים מתקדמים כבר מאליהם. כך התחילה תל אביב, כך יתחיל המוזיאון". שאגאל הגיע ארצה באביב 1981 ועמו שתיים מיצירותיו כמתנה למוזיאון: הציור "יהודי עם ספר תורה" וסדרת התחריטים "נפשות מתות" מאת גוגול.

בראשית שנות ה-30 נוספו לבית חדרים. בחדרים שעל הגג התגורר דיזנגוף, בקומה הראשונה פעל בנק אשראי, והמוזיאון שכן בקומה השנייה. הוא נפתח לקהל ב-2 באפריל 1982 וכלל ארבע תצוגות: בחלל הכניסה הוצגו דיוקנותיהם של יהודים; בחדר אחד יצירות של אמנים אירופים ובהם אוטרילו, לסר, מאנה כץ, מדוליאני, שאגאל ואורלוף; בחדר סמוך יצירות שהושאלו מ-34 אמנים

משנסגרה המזגגה עקרו בני הזוג לאודסה, בה הקימו חובבי ציון את חברת "גאולה" לרכישת קרקעות בארץ ישראל, ודיזנגוף נתמנה לנציגה ולמנהלה בארץ. בני הזוג חזרו ארצה בשנת 1904 והתגוררו ביפו. בכ' בניסן תרס"ט (1909), בהגרת המגרשים של "אחוזת בית", זכו במגרש והחלו בבניית ביתם: בית בן קומה אחת עם גג רעפים, שבחזיתו מרפסת.

בכ"ט בכסלו תרע"ב (1911) נבחר דיזנגוף לראש ועד השכונה, במקום עקיבא אריה ויס, יוזם "אחוזת בית". מאותו יום ועד לפטירתו בשנת 1986 (למעט שלוש שנים שבהן התפטר מתפקידו) הנהיג דיזנגוף את תל אביב. בהנהגתו ובזכות כישורו וחזונו הפכה תל אביב לעיר תוססת והומה, מרכז ליישוב העברי המתחדש. ביתם של צינה ומאיר דיזנגוף היה, מטבע הדברים, ממוקדי הפעילות הציבורית בעיר, ובראשית שנות ה-20 החליטו בני הזוג להגדילו. אדריכל העיר דב הרשקוביץ הוסיף לבית קומה שנייה וחדרים על הגג. צינה דיזנגוף, המטופחת ונעימת ההליכות, הייתה מעורה בחיי הציבור ובפעילויות תרבות וצדקה. היא נודעה כמארחת מושלמת, אולם לא הצליחה לשלוט בעברית ודיברה צרפתית. בשנת 1980 נפטרה ממחלת הסרטן.

"כך נוצרים המפעלים הגדולים"

דיזנגוף בעל החזון ראה את תל אביב גדלה ומתפשטת, עיר תוססת וחיונית, מרכז לכלכלי ותרבותי ליישוב היהודי. לאחר מות אשתו ניגש לגיבוש תכניתו לייסוד מוזיאון בתל אביב. הוא התייעץ עם אנשי רוח ואמנים ושיגר מכתבים לגורמים בארץ ובעולם. באוקטובר 1980 הזמין לפגישה את יצחק כץ, מנכ"ל לשכת המסחר, סגן קונסול בלגיה

הבריטי, ב־14 במאי בחצות. כדי להימנע מחילול השבת נקבע שטקס ההכרזה יוקדם לשעה ארבע אחר הצהריים, שמונה שעות לפני תום המנדט הבריטי. לפיכך, לשרף ולצוותו נותרו פחות מיומיים לארגן את הטקס... השאלה הראשונה שעלתה הייתה בדבר מיקומו של הטקס: ירושלים הייתה במצור, ובתל אביב שכנו מרבית מוסדות היישוב ומנהיגיו. הוצעו אולם "הבימה", בית הכנסת הגדול ובית הוועד הפועל של ההסתדרות, ולבסוף נבחר מוזיאון תל אביב. נסיבות השעה דרשו להסתיר את קיום הטקס ואת מקומו, ולנבחרים נשלחה הזמנה לקונית:

א.ג. הננו מתכבדים לשלוח לך בזה הזמנה למושב הכרזת העצמאות שיתקיים ביום ו', ה' באייר תש"ח (14.5.1948), בשעה 4 אחה"צ באולם המוזיאון (שד' רוטשילד 16). אנו מבקשים לשמור בסוד את תוכן ההזמנה ואת מועד כינוס המועצה. המוזמנים מתבקשים לבוא לאולם בשעה 3.30. בכבוד רב, המזכירות.

ובשולי העמוד הוסיפו: "ההזמנה היא אישית – תלבושת: בגדי חג כהים".

הגרפיקאי אוטה וליש נדרש להכין את אולם המוזיאון להכרזה – הכנת דוכן הנשיאות, כיסאות למאות המוזמנים, קישוט הבימה ומערכת הגברה. במשרדי קרן היסוד אותרו תמונת חוזה המדינה ושני דגלים באורך מתאים. הופעלה צנזורה כדי שהמידע לא ידלוף לעיתונות בטרם עת, ושידור הטקס ברדיו היה מבצע מורכב וחשאי שהצריך הסתרה מהבריטים. בהמולת ההכנות נשכח הצורך בהקלטה של האירוע ההיסטורי, ורק יוזמה של טכנאי פרטי מאפשרת לנו כיום להקשיב לאותם רגעים הרי גורל.

ביום חמישי ה־13 במאי קיימה מנהלת העם דיון אחרון בנוסח הכרזת העצמאות. בשל קוצר הזמן הודפסה ההכרזה במכונת כתיבה ושוכפלה בסטנסיל. במהלך הטקס קרא בן־גוריון את נוסח ההכרזה מהדף המודפס, וחברי מועצת העם חתמו בחגיגות על מגילת קלף ריקה... רק בימים שלאחר מכן נרשמה הכרזת העצמאות על הקלף הריק, מעל לחתימותיהם, ובהמשך נוספו חתימותיהם של 12 חברי מועצת העם שנעדרו מהמעמד.

בעוד ההכנות לטקס נערכות בחשאי, פשטה הידיעה בציבור ואנשים החלו נוהרים לבית דיזנגוף. בשעה ארבע ישבו על הבמה 11 חברי "מנהלת העם" והמזכיר שרף (מבין 13 החברים, יצחק גרינבאום נותר בירושלים הנצורה, והרב יצחק מאיר לויין שהה בניו יורק). לרגלי הבמה ישבו 14 חברי "מועצת העם" (עשרה נוספים "נתקעו" בירושלים), ובאולם נכחו גם חברי הוועד הפועל הציוני והסוכנות היהודית, הרבנים הראשיים, עסקנים בכירים, ראשי עיריות, מפקדים בכירים ב"הגנה", צלמים ועיתונאים מקומיים וזרים.

דוד בן־גוריון קם, הקיש בפטיש העץ וקרא: "אקרא לפניכם מגילת היסוד של מדינת ישראל אשר אושרה בקריאה

חדרים במוזיאון תל אביב בבית דיזנגוף, שנות ה־30 (מתוך "מוזיאון תל אביב, מדריך לשנת תרצ"ט")

ישראלים, בהם זריצקי, טיכו, ליטבינובסקי, ליסנסקי, מלניקוב, סטימצקי, רובין ותג'ר; בחדר נוסף הוצגו יצירות שעסקו בנושאים מקראיים, בהם העתקים של פסל משה שיצר מיכלאנג'לו ושל פסלי דוד מאת ורוקיו וברניני. ד"ר קרל שוורץ הוזמן מברלין לנהל את המוזיאון, והביא עמו מאות ספרים ועבודות מאוספו הפרטי. האדריכל קרל רובין עיצב את מעטפת הבניין ואת חלליו בהתאם לסגנון ה"בין-לאומי" החדש, והוסיף גלריות, משכן לספרייה ואגף לקונצרטים ולהרצאות. המוזיאון המחודש נפתח לציבור בפברואר 1936, ובספטמבר אותה שנה נפטר דיזנגוף.

"ההזמנה היא אישית – תלבושת: בגדי חג כהים"

הגורל הועיד את בית דיזנגוף לשמש אכסניה לאירוע חשוב ביותר בתולדות היישוב והמדינה. ב־12 באפריל 1948 החליט הוועד הפועל הציוני על הקמת המדינה היהודית בתום השלטון הבריטי. לשם כך הוקמה "מועצת העם", ומקרב 37 חבריה נבחרו 13 ל"מנהלת העם" – הממשלה לעתיד – ובראשה דוד בן־גוריון. זאב שרף, מבכירי הסוכנות היהודית, מונה למזכיר זמני, והצטווה לארגן את הדרוש להכרזה על הקמת המדינה.

כעבור חודש, ביום רביעי ה־12 במאי 1948, החליטה "מנהלת העם" להתכנס כעבור יומיים (ביום שישי) ולדון בהכרזת המדינה. מועד ההכרזה נועד לרגע סיום המנדט

מתנ"ך לתש"ח

ואכן, האולם שוחזר למראהו ב-14 במאי 1948: מעל הבימה קבועים כאז שני דגלי הלאום ודיוקנו של הרצל, ולקירות הוחזרו העתקי תמונות שנבחרו בתש"ח מאוספי המוזיאון. המבקרים באתר מתודעים לראשיתה של תל אביב ולסיפורו של בית דיונגוף, ובשיאו של הביקור מאזינים להקלטה המקורית של טקס הכרזת המדינה.

אלא שקשיי תקציב היקשו על הנהלת בית התנ"ך לתחזוק, והקומה הראשונה הייתה צרה מהכיל את עשרות אלפי המבקרים

שהגיעו מדי שנה. המבנה היה אמנם פתוח לציבור, אך ברור היה לכול שאין הוא ממלא את מטרותיו. בסיוע גופים ואישים ששימור המורשת קרוב ללבם, אושר בכנסת בשנת 2009 חוק "בית העצמאות", שמטרותיו הן:

לשחזר ולשמור את הבניין שבו הוכרזה עצמאות ישראל והתכנסה מועצת המדינה הזמנית, לרבות שחזור של האולם שבו התקיימה ההכרזה וטיפוחו [...] לשמש מוזיאון שבו יוצגו באמצעים מוזיאליים הולמים, תולדות עם ישראל בארץ ישראל לאורך הדורות מראשית קיומו ועד לעת הזאת, תוך מתן ביטוי לחשיבות הלאומית וההיסטורית של שיבת העם היהודי לארץ ישראל ולהקמת המדינה; לקיים פעילות חינוכית ותרבותית ברוח מגילת העצמאות, תוך הדגשת הזיקה בין התנ"ך ובין עצמאות ישראל [...] לשמר את זכרו ופועלו של מאיר דיונגוף.

עיריית תל אביב זכתה במכרז להכנת המוזיאון המחודש, וביצעו הוטל על מוזיאון ארץ ישראל. לצורך כך הוקמה ועדה מייעצת ונבחרו צוות תיעוד אדריכלי לשיקום הבית, שנקבע כאתר לשימור מחמיר. כיום מצויים הדיונים בעיצומם: באילו אמצעים יחוו המבקרים את עוצמת האירועים שהתרחשו בבית; איך יקנה האתר למבקרו את ערכי מגילת העצמאות; כיצד יוענק ייצוג הולם לצנינה ולמאיר דיונגוף; והאם ניתן להציג באתר את מגילת העצמאות המקורית.

כך יוחזר הכבוד הראוי למאיר דיונגוף, ראש העיר תל אביב, שעבר להתגורר על גג ביתו למען ייסוד מוזיאון תל אביב, שבו נולדה מדינת ישראל. אכן, הגיע הזמן לתקן את העוול.

הראשונה על ידי מועצת העם". הנאספים פתחו ספונטנית בשירת "התקווה". בן-גוריון קרא את מגילת העצמאות, וסיים במילים "אנו מכריזים בזה על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל". הקהל קם ופרץ במחיאות כפיים סוערות, והרב פישמן-מימון בירך "שהחיינו". לסיום נוגנה "התקווה" בידי התזמורת הפילהרמונית, ואז נעל בן-גוריון את הטקס במילים: "קמה מדינת ישראל, תמה הישיבה הזאת". כך, בטקס שנמשך 32 דקות בלבד, זכה בית דיונגוף להיות ערש לידתה של מדינת ישראל.

"בן זקוני ילד שעשועי מוזיאון תל אביב"

כשנה וחצי לפני מותו, ב-1 בינואר 1985, כתב דיונגוף העירי את צוואתו. הוא ציווה את "הבית והמגרש שלי אשר בשדרות רוטשילד 16 [...] וכל הרהיטים ויתר החפצים אשר בדירתו [...]

לחברת המוזיאון של תל אביב". בתושבים הפציר:

בקשתי האחרונה מאת תושבי תל אביב. חלק גדול מחיי הקדשתי לעיר הזאת. ועתה, בהיפרדי מכם הנני מוסר לפיקוחכם את בן זקוני ילד שעשועי מוזיאון תל אביב. שמרו עליו כי ברכה בו, כי עתיד המוסד הזה להיות לתפארת ולכבוד לעירנו.

עם הרחבת פעילות המוזיאון נפתח ב-1959 "ביתן הלנה רובינשטיין". בשנת 1971 הועתק המוזיאון לבניינו החדש בשדרות שאול המלך, ונסגרו שעריו של בית דיונגוף. עיריית תל אביב מכרה את הבית למדינת ישראל, והוא נותר ריק. בלחצו של בן-גוריון, ששימש נשיא החברה לחקר המקרא, נמסר המבנה לחברה, ובאתר נפתח "בית התנ"ך - המוזיאון לאמנות יהודית ולתולדות ישראל". בבית התנ"ך הוצגו יצירות אמנות הקשורות לתנ"ך ותערוכות מתחלפות של אמנים ישראלים. לציבור הוצעו סרטים, הרצאות וטיוולים, ספרייה עשירה בנושאי התנ"ך ומלגות לעוסקים באמנות או במחקר בנושאי המקרא. בבית הוקמה גם "מדרשת דיונגוף לתולדות הציונות והעיר העברית". סגן ראש העירייה, יצחק ארצי, הציע לשחזר את האולם שבו הוכרזה המדינה, ועיריית תל אביב קיבלה לרשותה את הקומה הראשונה.

לעיון נוסף:

1. י' גרובמן וא' בלונדר (עורכים), חמישה רגעים: מסלולים באדריכלות של מוזיאון תל אביב (קטלוג תערוכה), תל אביב 2011.
2. ג' דולב (עורכת), "יחי ראש העיר מאיר דיונגוף" (קטלוג תערוכה), תל אביב 2009.
3. פ' יורמן, 32 דקות ראשונות, רמת גן, 1978.
4. י' יערי פולסקין, מאיר דיונגוף: חייו ופעולותיו, תל אביב 1926.
5. מ' נאור (מתבר ועורך ראשי), ארץ נולדת: ה"א באייר תש"ח, תל אביב 1988.
6. ז' שרף, שלושה ימים, תל אביב 1959.

תקליט "מאסטר" של הכרזת העצמאות, 14.5.48 (מקור: Hoheys, ויקיפדיה)